

INVENTAR TISKARE U OSIJEKU POČETKOM 19. STOLJEĆA

Grada

UDK 655.1(497.5 Osijek)(091)

Doc. dr. sc. STJEPAN SRŠAN

Državni arhiv u Osijeku

K. Firingera 1

HR-31000 Osijek

U radu je prikazan inventar, preveden na hrvatski jezik, čuvene Divaldove tiskare iz 1810. godine. Osim tiskarskog pribora navedene su zalihe tiskovina, tj. objavljenih naslova, što je značajan podatak za kulturno područje.

Prva tiskara u Slavoniji osnovana je najvjerojatnije početkom 18. stoljeća (1735. godine)¹. Ona je bila smještena u Tvrđi u starom franjevačkom samostanu u sklopu visoke filozofske i teološke škole. Tiskara je bila mala i radila je pretežno za potrebe franjevaca. No značajno je da je to početak tiskarstva u Slavoniji i da će osječka tiskara biti jedina u Slavoniji sve do 1863. godine kada je otvorena tiskara u Požegi. Ipak, iako za potrebe franjevaca, tiskara je pobudila veliko zanimanje i dala poticaj za širenje knjiga.

No pravi tiskarski zamah i djelatnost u Osijeku dolazi tek nakon 1775. godine, kada je franjevačku tiskaru kupio privatni privilegirani tiskar Martin Divald². Tiskaru je usavršio i počeo tiskati velik broj književnih djela na hrvatskom jeziku, kao i na drugim jezicima, te latinskom. Divaldova tiskara je odigrala veliku i značajnu ulogu u kulturnom, prosvjetnom, ekonomskom i društvenom životu hrvatskoga naroda u Osijeku, Slavoniji i šire. Bila je sretna okolnost što se jaki znanstveno-kulturni i prosvjetni potencijal okupio baš u Osijeku, kojemu je tiskara poslužila kao najbolje sredstvo za širenje ideja. Tiskanjem Reljkovićeve *Satira* 1779. godine i ostalih djela ovog pisca, naišao je rad tiskare i na području hrvatskog jezika na opće prihvaćanje u narodnim krugovima. Iz Divaldove tiskare su izlazila djela poznatih hrvatskih pisaca i književnika kao Paviševića, Velikanovića, Katančića, spomenutog Reljkovića, Stojanovića, Lanosovića, Turkovića, Tomikovića i drugih.

Divaldov tisak je bio čist, knjige tvrdo uvezane, obično u kožu i ukrašene ilustracijama. Divaldova izdanja su bila primjereno dobra i kvalitetna. Tiskara je radila i za potrebe Gradskog poglavarstva u Osijeku, za trgovce i druge urede, te institucije. Svojim izdavačkim radom Martin Divald je bio cijenjen u Osijeku i Slavoniji, te je time stekao takve zasluge da je 1789. godine postao zastupnik grada Osijeka, dakle bio je među najuglednijim građanima. Umro je 1806. godine. Poslije njega je poslove oko tiskare vodio dugogodišnji Divaldov suradnik Fridrih Zink do 1813. godine, a od 1814. do 1844. godine preuzeo je rad svog oca sin Alojz Divald, ali rad tiskare nije bio više na prijašnjoj razini. Osim toga, Osijek je početkom 19. stoljeća počeo oskudijevati istaknutijim književnicima, a i nastupile su krizne ekonomske godine, pa je Alojzije Divald dolazio nekoliko puta u financijske poteškoće. Poslije smrti Alojza Divalda tiskarom je upravljala njegova žena s najstarijim sinom Karlom. Za revolucionarnih 1848., 1849. godina Karlo Divald se priklonio mađarskoj politici tiskajući na tisuće proglašenja, zapovijedi i letaka, što su ih mađarske pristaše dijelile širom Slavonije, Bačke, južne Ugarske i dalje. Nakon rane smrti Karla Divalda tiskaru je kupio 1857. godine knjižar Karlo Lehman. On ju je uredio i obnovio te radio do 1870. godine kada ju je, zbog stečaja, prodao na javnoj dražbi. Poslije toga u Osijeku se osniva više tiskara, tako da je Osijek pred Prvi i neposredno poslije Prvog svjetskog rata bio grad s većim brojem tiskara.³

¹ Marija Malbaša, *Osječka bibliografija*, Osijek 1981., sv. 1, str. 5

² *Ibidem*, str. 5

³ Više vidi: Marija Malbaša, *Tiskarstvo, Od turskog do suvremenog Osijeka*, Osijek 1996., str. 262.

O tiskarskoj djelatnosti se dosta istraživalo i pisalo⁴. No vjerojatno nas zanima čime je bila opremljena tiskara i kakvom je tehnikom raspolagala krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Time možemo usporediti današnji tiskarski pribor s onim početnim. O tome imamo originalni izvorni inventar Divaldove tiskare iz 1810. godine sačuvan u arhivi Gradskog poglavarstva Osijeka koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku⁵. Donosimo ga u cijelosti prevedenog na hrvatski jezik sa svim rekvizitima, njihovom težinom i vrijednosti.

INVENTAR DIVALDOVE TISKARE 1810. GODINE

1 regal preša	150 forinti ⁶	1 ormar sa tekst frakturom	70 funti težak
1 mala preša	250 forinti	1 ormar garmond antikva slova	85 funti težak
1 bakrena preša	3 forinte	1 ormar garmond fraktura	60 funti težak
1 velika omot preša za pakiranje	6 forinti	1 ormar terciia antikva slova	90 funti težak
1 mala omot preša za pakiranje	30 krajcara	1 ormar terciia kurziva slova	40 funti težak
1 ormar s garmond starim kurzivnim slovima	79 funti težak ⁷	1 ormar cicero defekt fraktura slova	48 funti težak
1 ormar s velikim naslovnim (titul) slovima	47 funti težak	1 ormar cicero defekt antikva slova	20 funti težak
1 ormar s cicer-frakturnim slovima	90 funti težak	1 ormar cicero defekt fraktura slova	35 funti težak
1 ormar s dvostrukim terciia-frakturnim slovima	30 funti težak	1 ormar sa svakovrsnim defekt slovima	38 funti težak
1 ormar s dvostrukom srednjom-frakturom	21 funtu težak	1 ormar s garmond defekt slovima	38 funti težak
1 ormar s latinskim titul slovima	26 funti težak	1 ormar s garmond frakturom	63 funte težak
1 ormar s kapitalom svih vrsti slova	35 funti težak	1 ormar s garmond antikva defekt slova	27 funti težak
1 ormar sa starim garmond slovima	58 funti težak	1 ormar s cicero antikva defekt slova	15 funti težak
1 ormar s mađarskim slovima i naglascima	78 funti težak	1 slogovac s cicero antikva slovima	132 funte težak
1 ormar s kalendarskim znakovima	63 funte težak	1 slogovac s rubrika slovima	40 funti težak
1 ormar s cicero kurzivnim slovima	73 funte težak	1 slogovac sa svakovrsnim slovima	62 funte težak
1 ormar s cicero antikva slovima	60 funti težak	1 slogovac s brojevima	19 funti težak
1 ormar s terciia-frakturom	78 funti težak	1 slogovac s brojevima	10 funti težak
1 ormar s cicero antikva slovima	48 funti težak	1 slogovac s brojevima slova na drvetu	4 funte težak
		1 slogovac sa znakovima	14 funti težak
		5 slogovaca od 30, 8, 22, 43 i 20	20 funti težine
		1 slogovac sa znakovima na drvetu	14 funti težine
		10 slogovaca od 17, 12, 20, 22, 10, 5, 42, 14, 13, 11	29 funti težine
		1 slogovac s brojevima	8 funti težine
		3 slogovca s brojevima 7, 24, 19	19 funti težine
		1 slogovac s oglasom	11 funti težine
		1 slogovac na čistom pokazivaču	42 funte težine
		1 slogovac na iskrivljenom pokazivaču	47 funti težine
		1 pokazivač	17 funti težine

- sveukupna težina svih slova je 2 364 funti čija centa⁸ stoji 140 forinti, dakle sveukupno 3.310 forinti

1 kotao od bakra za boju s tri željezne noge 16 forinti

⁴ Marija Malbaša, Josip Bösendorfer i drugi

⁵ Državni arhiv u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek, Acta politico-oconomica br. 1609/1810. g.

⁶ Vrste slova i naziva tiskarskog pribora, vidi: Opća enciklopedija, Zagreb 1982., svez. 8

⁷ 1 funta = 0,52 kilograma

⁸ 1 centa = 100 funti, tj. 52 kilograma.

1 bakreni lonac	7 forinti	400 komada knjiga	
1 željezni talionik	10 forinti	"Nek je svashta" komad po 12 krajcara ¹³	80 forinte
5 regala s 27 ormara slova	100 forinti	110 komada knjiga	
1 mali regal	3 forinte	"Postanak naravne pravice" po 12 krajcara ¹⁴	22 forinte
37 slogovaca a 15 krajcara	9 forinti i 15 krajcara	260 komada knjiga	
4 željezna okvira a 12 forinti	48 forinti	"Ezopove basne" komad po 18 krajcara ¹⁵	78 forinti
2 kamena za boju sa ribačem boje	30 krajcara	200 komada knjiga	
1 ormar za knjige	1 forinta i 30 krajcara	"Minden Napi" komad po 4 krajcara ¹⁶	13 forinti i 20 krajcara
1 ploča	4 forinte	300 komada knjiga	
1 ljevačica	2 forinte	"Kuchnik" komad po 45 krajcara ¹⁷	225 forinti
2 mala čekića	1 forinta	300 komada knjiga	
3 letve s dvije štipaljke	6 krajcara	"Petar car" komad po 30 krajcara ¹⁸	150 forinti
1 kabao za boje	2 krajcara	300 komada knjiga	
3 mesingane uglate poluge	10 krajcara	"AB Cavicza" komad po 3 krajcara ¹⁹	15 forinti
2 željezne uglate poluge	3 krajcara	7 knjiga	
1 bala debelog papira	33 forinte i 12 krajcara	"Iliričke misne pjesme" komad po 48 krajcara ²⁰	5 forinti i 36 krajcara
pola riza bijelog tiskarskog		25 knjiga "Nauk Jezgra" komad po 12 krajcara ²¹	12 forinti
polu papira	16 forinti i 36 krajcara		
8 riza 15 knjiga njemačkih molitvenika i duhovnih pjesama razne vrste, jedna knjiga po 48 krajcara ⁹	148 forinti		
2 riza 12 knjiga mađarskih molitvenika i pjesama raznih vrsta, knjiga po 48 krajcara ¹⁰	41 forinta i 36 krajcara		
350 komada knjiga "Mervicza", komad po 18 krajcara ¹¹	105 forinti		
1000 komada knjige "Knjižice", komad po 13 krajcara ¹²	216 forinti i 40 krajcara		

⁹ Vjerojatno se ovdje radi o molitvenicima "Katholische Aufunterung, das ist: Ein auserlesenes Gesangs- und Betbuch..., Esseck 1781. kako navodi Marija Malbaša, Osječka bibliografija, Osijek 1981., sv.I, broj 89.

¹⁰ Spomenuta Osječka bibliografija ne navodi takve mađarske molitvenike i pjesme, pa je ovaj inventar jedan prilog više poznavanju Divaldovih izdanja.

¹¹ To su knjige Jurja Muliha, Duhovne mervicze illiti malene molitvice... tiskane u Osijeku 1802. g., 16°, 24 str. nepag. +216, navedene u Osječkoj bibliografiji br. 165.

¹² Najvjerojatnije se radi o izdanju "Knjižica malahna molitvena, Osijek 1808. g. u Osječkoj bibliografiji br. 196.

¹³ To je knjiga Matije Antuna Reljkovića, Nek je svashta illiti Sabranje pametnih ricsih i kripstnih dillah ljudskih..., Osijek 1805., 8° 8 str., u Osječkoj bibliografiji navedeno pod brojem 187.

¹⁴ To je Reljkovićev prijevod s latinskog "Postanak naravne pravice..." koji je kao udžbenik izdala budimska tiskara 1778. godine, a prijevod na hrvatski tiskan u Osijeku 1794. godine u 8o na 53 str. (Osječka bibliografija navedeno pod brojem 138)

¹⁵ To su od Matije A. Reljkovića "Ezopove fabule za slavonsku u skullu hodechju dicu sastavljene, u Osijeku 1804. godine, u 8° 144 str. (u Osječkoj bibliografiji br. 177)

¹⁶ Osječka bibliografija ne navodi takvo djelo, a vjerojatno se radilo o molitveniku za svakodnevnu upotrebu

¹⁷ To je knjiga Stipana Josipa Reljkovića, Kuchnik shto svakoga miseca priko godine: u polju, u berdu, u bashcsi, oko marve i živadi, oko kuche csiniti i kako zdravlje razloxno uzderžati ima..., Osijek 1796. godine, u 8° 14 nepag. 445 str. (Osječka bibliografija ima pod brojem 145).

¹⁸ To je djelo Katifora Antonija, Život Petra Velikoga Czara Rusie u prijevodu Aleksandra Tomikovića, tiskan u Osijeku 1794. g., u 8° VI +376 (Osječka bibliografija br. 136).

¹⁹ Možda se pod tim nazivom krije "Mali katechismus, Osijek 1785. godine, 8° na 47 str. (Osječka bibliografija 110).

²⁰ Vjerojatno su to "Pisma cerkvena od svih dilah svete mise", Osijek 1792. godine, u 8° na 8 str. nepag., ali po cijeni od 48 krajcara mora da je to bilo veće djelo od Kuchnika, no takvo ne navodi Osječka bibliografija.

²¹ To je djelo Juraja Sertića, "Jezgra nauka ...". Osijek 1807. godine, u 8° na 129 str., (Osječka bibliografija broj 193).

70 Komada uvezanih knjiga
"Kuchnik" komad po 45 krajcara ²²
52 forinte i 30 krajcara
10 komada "Svjetska poviest Njemačke", nije cijela ²³
5 riza pisaćeg i tiskarskog
makulatur-papira po 4 krajcara 20 forinti
Kuća je sagrađena od čvrstog materijala s crijepom pokrivena, s ulazom, u prizemlju 2 sobe i kuhinja, a na katu 3 sobe s kuhinjom, smočnicom, podrumom za 300 akova vina ²⁴ 10.000 forinti

*VRIJEDNOST CJELOKUPNOG
INVENTARA:*

15.156 FORINTI I 39 KRAJCARA

U Osijeku, 18. srpnja 1810. godine
Martin Moller, gradski vijećnik

Takav je bio inventar tada jedine tiskare u Slavoniji i njezina vrijednost uz navedena izdanja s ukupnom vrijednošću od oko 15.000 forinti. To je tada bio veliki novac. Da bismo nešto približili gore navedene cijene tiskarskog inventara navest ćemo artikle iz tog vremena koji nam pojašnjuju omjer cijena. Tako je na primjer 1 hvat gorivih drva (3.6m²) stajao 4 forinte, čisto prase od 25 kilograma 3.5 forinte, 1 par gusaka 1.5 forinti, 1 par kokoši 1 forintu i 12 krajcara, 1 tele 8.5 forinti, svinja od 103 funte 15.5 forinti (1 funta= 9 krajcara) itd.

Danas je tiskarska tehnika daleko uznapredovala, ali moramo zaključiti da su kvaliteta tiska, uvez, ilustracije i ljepota tiska osječke tiskare iz 18. stoljeća, u prvom redu za vrijeme tiskara Martina Divalda, doista bili na visokoj razini ²⁵. To je još jedna potvrda da je ljudski činitelj osnovni i bitan kod svakog rada pa tako i tiskarskog. Jer i knjige, njihov tisak i oprema su svojevrsni pokazatelj odnosa ljudi prema kakvoći rada i njihovo ogledalo za dugo vremena.

²² Ponovo se pojavljuje Kuchnik, ali ovaj put uvezan s istom cijenom kao gore.

²³ Ovo djelo ne navodi spomenuta Osječka bibliografija, a svakako da je bilo značajno izdanje za ovdašnje prilike i tiskaru.

²⁴ Jedan akov (vedro) = 56 litara.

SUMMARY

Osijek was famous for its typography in 18th century. Typography enabled publishing of many books that were the reflection of education, culture and life in Osijek, but also in a broader sense. Divald printing-house stood out in the second half of 18th century and in the beginning of 19th century. Printing, get up and artistic value were at the enviable level. The preserved

inventory from 1810. like printing equipment, paper and published books with monetary evaluation are the real source of information for cultural public. Stated published issues in the inventory of Divald printing-house from 1810. Is partly a new discovery, which will be valuable in evaluation of general bookselling and cultural activity and situation in Croatia.